

Teologia politicului în Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie

CONF. DR. SERGIU TOFAN

ABSTRACT

The teachings of Neagoe Basarab to his son Teodosie is a totally special text in which are brought together the mystical trembling and the political pragmatism, the beauty of the style and the depth of the senses. It is a book of spiritual edification which goes beyond all temporal borders.

The fundamental idea is the ontological equality of all men in front of the Creator: every monarch must not forget the Creator who gives the power, neither the subject to whom he owes charity.

The true "Handbook for the use of the good christian monarch" is to be found in the 13 chapters of the second part.

To be saved, the monarch must not "stagger in the things of this world"! This is how the monk becomes a model for the monarch.

Instead of a conclusion, let's underline that, often, comparisons have been made between Neagoe's Teachings... and Machiavelli's Prince, taking into account the fact of the two texts being contemporaneous.

But the background differences are remarkable. While the Teachings..., as we have stretched, are part of the purest Christian tradition, orthodox and Byzantine, Machiavelli's work opens the road (full of light and shadow) for complete secularization of the discourse about political. It is known that Machiavelli has not ignored the role of religion in the process of creation and conservation of the states. As we have shown elsewhere (The Science of the Political, Evrika, 1998, p.116): "At Machiavelli the religion does not matter at all in what concerns the truth or the theological coherence, or the soteriological efficacy. Important was only the capacity of religion to maintain a community's ethnical and political togetherness of educating the good political conducts. This religion, for Machiavelli, had nothing to do with Christianity".

Este vorba de un text cu totul deosebit în care se reunesc fiorul mistic și pragmatismul politic, frumusețea stilului și adâncimea sensurilor. Este o carte de edificare spirituală care depășește toate granițele temporale.

De-a lungul vremii s-a discutat mult asupra paternității și asupra timpului în care *Învățăturile...* s-au scris. Nu vom insista asupra acestor dezbateri.

În ceea ce privește paternitatea vom cita, doar, pe N. Iorga care scria: „Ce însemna să «scrii» pe vremea aceea? Însemna să lucrezi în colaborație cu un altul. Împăratul Constantin Porfirogenetul a «scris» cutare carte cu privire la administrația Imperiului bizantin? Desigur nu a scris-o cu mâna lui: a avut înaintea lui izvoare și a fost cineva care a redactat sub auspiciile lui. Și Neagoe a avut desigur un astfel de ajutor, dar sunt fără îndoială și părți dictate de dânsul” (N. Iorga în „Referințe critice” la *Învățăturile...*, Ed. Litera, 1997, p. 325).

Privitor la timpul redactării, cei mai mulți și mai importanți critici spun că textul s-a scris în slavonește în secolul al XVI-lea și tradus în românește un secol mai târziu.

Cât despre autorul prezumat, el s-a născut în jurul anului 1482, ca fiu nelegitim al lui Țepeluș

Basarab, de patru ori domn al Țării Românești, ultima oară până în iulie 1482 când este înlocuit de Vlad Călugărul, tatăl lui Radu cel Mare. Neagoe este adoptat de către marele vornic Pârvu Craiovescu, soțul legitim al mamei sale. Adoptarea acestui „fiu de domn” (fie el și nelegitim) de către Craiovești reprezenta un act politic important, această familie constituind o partidă politică de mare perspectivă care încerca să se impună și prin înscăunarea unui domn „propriu”, proiect realizat, până la urmă, în cele mai mici detalii.

Neagoe (care s-a numit „Basarab” nu tocmai fără teimei, după cum am văzut, tatăl său „natural” fiind strănepotul lui Dan I, fratele mai mare al lui Mircea cel Bătrân) a fost, timp de opt ani (1501-1509), mare postelnic sub domniile lui Radu cel Mare (1495-1508) și Mihnea cel Rău (1508-1509) și mare comis sub predecesorul său în scaunul domnesc Vlad cel Tânăr (Vlăduț) (1510-1512), frate cu Radu cel Mare. La 23 ianuarie 1512, Neagoe accede la tronul Țării Românești, în urma loviturii de stat dată de Craiovești, care îl descăpățânează pe Vlăduț, pe care tot ei îl aduseseră la domnie.

Ajuns domn, Neagoe a beneficiat de un context extern favorabil (sultanul Selim I era reținut

de problemele din Asia și Africa) fapt care l-a ajutat să diminueze influența otomană în Muntenia și să strângă relațiile cu Ungaria, Polonia, Veneția și Sfântul Scaun.

De asemenea, bunăstarea economică i-a permis realizarea unui vast proiect cultural și duhovnicesc de ctitorii la nord și la sud de Dunăre, proiect în cadrul căruia se distinge Mănăstirea de la Curtea de Argeș, sfințită la 15 august 1517 în prezența Patriarhului ecumenic Teolept I. Tot sub Neagoe se sfințește noua Catedrală mitropolitană de la Târgoviște.

Neagoe Basarab moare imediat după căderea Belgradului, urmat fiind de Teodosie (destinatarul minunatelor *Învățăturii...*) pentru numai câteva luni după care este înlăturat de la putere (el și, mai ales, Craioveștii) de către Radu Călugărul, fiul lui Vlăduț.

Neagoe fusese căsătorit cu Despina (Milița) din ilustra familie sârbească a Brancovicilor care, cândva, se consideraseră succesori legitimi ai ultimilor Împărați bizantini. Neagoe însuși avea o cultură și o spiritualitate structurate de mentalul „bizantin”, fapt care se vede și din ideatica *Învățăturilor...* și, chiar, din felul în care se îmbrăca: în brocart roșu cu vulturul de aur bicefal bizantin și cu coroana asemănătoare celei a basileilor („Tabel cronologic” la *Învățăturii...*, ed. cit., p. 10). *Învățăturile...* vădesc modele direct bizantine precum *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon* (sec. IX) și *De administrando Imperio* (sec. X) sau indirect bizantine precum *Învățăturile lui Vladimir Monomahul către fiii săi* (sec. XII). De asemenea, autorul *Învățăturilor...* către Teodosie citează și tâlmăcește masiv din cărțile biblice ale *Regilor* și *Cronicilor*, din *Umilița lui Simeon cel Nou*, din *Scara Sfântului Ioan Scărarul*, din *Dioptra* lui Filip Solitarul, din Ioan Zlatoust, Efrem Sirul, Sfântul Atanasie cel Mare etc.

*

Prima parte a cărții (cam jumătate din text) este consacrată fundamentării scripturale a *Învățăturilor...* În nu mai puțin de 21 de capitole se relatează detaliat episoade biblice cu semnificație pentru problematica relației puterii pământești cu Dumnezeu. Fragmentele sunt alese cu deosebită inteligență, cu un excelent simț al nuanțelor, ambele calități vădind o profundă cunoaștere a Sfintei Scripturi. De asemenea, hermeneutica textelor alese se face în duhul celei mai pure tradiții ortodoxe. Pe scurt, în întreaga lume ortodoxă, foarte rare sunt asemenea antologii biblice tâlmăcite (pe tema puterii lumești) precum cea din prima parte a *Învățăturilor...* lui Neagoe.

Idea fundamentală a introducerii este **egalitatea ontologică** a tuturor oamenilor în fața Creatorului: „...și noi înșine carii suntem, măcară domni, măcară bogați, măcară săraci, toți greșim lui Dumnezeu și suntem vinovați și vom să stăm toți dimpreună la înfricoșata judecată a lui Hristos”

(*Învățăturii...*, ed. cit., p. 19). Deci, orice monarh nu trebuie să-L uite pe Creator de la care are puterea și nici pe supusul căruia (în virtutea împărțirii cu acesta a condiției umane) îi datorează milostenie. „Acum pricepeți, Împăraților, și vă învățați, toți cei ce judecați pământul, lucrați Domnului cu frică și vă bucurați cu cutremur, primiți învățăturii, ca să nu să mânie cândva Domnul spre voi și să periți din calea dreptului, când se va ațița de pripă urgia Lui” (op. cit., p. 21). În fond, **dreptatea** pe care monarhul trebuie s-o chivernisească în mod înțelept, nu este de la el ci de la Dumnezeu. Principele este „păstor” peste poruncile divine și „tocmitor faptelor Lui” iar cei care au îndeplinit cu râvnă aceste „slujbe” au reușit să cucerească, prin împărăția asupra lumii trecătoare, pe cea netrecătoare a cerului.

De asemenea, „suntem datori, noi cești puternici, să ajutăm celor slabi și să-i îndreptăm, și să nu facem atâta în voia noastră, cât în voia vecinului și săracului și a neputernicului” (*Ibidem*, p. 29). De fapt, cea mai sigură garanție de conservare a domniei este ascultarea de învățăturile lui Dumnezeu. „De nu vei face voia lui Dumnezeu, El va lua de la tine domnia. (...) De vei face poruncile lui Dumnezeu și vei păzi legea Lui, El îți va înmulți vremea împărăției tale” (*Ibidem*, p. 34).

*

În realitate, adevăratul „Manual pentru uzul bunului monarh creștin” se găsește în cele 13 capitole ale celei de-a doua părți. Și nu trebuie să surprindă faptul că primul capitol care face vorbire despre prima poruncă se referă la cinstirea icoanelor, „pentru că icoanele cu adevărat suntu semnul și chipul Domnului nostru Iisus Hristos și pecetea Lui” (*Ibidem*, p. 140). De fapt, principele trebuie să-și ritmeze viața și să și-o integreze în sistemul de cult al Bisericii, integrare care trebuie să însemne transformarea **făgăduinței în faptă**. „În loc de mâncare și băutură, postu și răbdare; și, în loc de odihnă, osteneală trupească și priveghere de-a sta în picioare toată noaptea; iar în loc de pizma și de pohte, dragoste și blândețe și oprire de toate răutățile și smerenie” (*Ibidem*, p. 143). Numai așa se obține mila lui Dumnezeu care, dacă se îndepărtează, „să va veseli diavolul”.

Ca să se mântuiască monarhul nu trebuie să se „împletească în lucrurile lumii aceștii!” Iată cum **monahul** devine model pentru **monarh**: Acesta trebuie să aibă **frică de Dumnezeu**; să fie blând, nepizmăreț, ascultător și răbdător; să se roage neîncetat; să urască lăcomia de mâncare și de băutură; să aibă trezvie; să-i iubească pe săraci și pe sfinți; să-și amintească mereu de moarte, de binefacerile Împărăției Cerurilor dar și de muncile iadului; în fiecare zi să socotească ce poruncă divină nu a îndeplinit și ce pofță trupească a omorât; să nu se teamă de diavoli ci de Dumnezeu; să nu se laude cu nimic deoarece „muma bunătăților iaste mila, iar umplerea răutăților iaste semeția” (*Ibidem*, p. 150);

să se ferească de somnul cel mult care dă mulțime de năluciri; să nu uite că „plângerea gonește pohteale, iar râsul face dăzlupire de la Dumnezeu” (*Ibidem*, p. 150); să se spovedească pentru a alunga slava deșartă și spurcată; să nu se bazeze pe propria putere ci pe ajutorul lui Dumnezeu; să nu se învrăjbească cu nimeni; să-și păzească ochii de priveliștile smintitoare; să se îngrijească de rugăciune, învățătură și lucru de mână; dacă a făcut bine, să nu se laude; dacă a greșit să nu cadă în disperare ci să nu mai repete greșeala; să facă lucrurile lui Dumnezeu: tăcerea, înfrânarea, umilinta, plângerea, frica și smerenia care duc la „socoteala de cele ce vor să fie”, la dragoste și la vorbirea cu îngerii. Astfel va ajunge aproape de Dumnezeu. „Dar, fraților, să fugim de lume și de toate câte sunt ale lumii, ca să fim moșteni binelui aceluia, care ochiul nu au văzut, urechea nu l-au auzit, nici la gând și la inima omului n-au intrat, cele ce au gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc” (*Ibidem*, p. 155).

Să nu uite monarhul, „unsul lui Dumnezeu”, că împărăția lui i-a fost încredințată pentru a păzi „turma cea împărătească a lui Hristos”, că trebuie să fie „următor al lui Hristos și păstorul turmei Lui”. El nu trebuie să se semețească, pentru că puterea ce i-a fost dată este o ispitire prin care Domnul vrea să-i încerce vrednicia de păstor al turmei Lui.

Dar se ridică întrebarea: cum poate principele să-și îndeplinească înaltele funcții dacă se roagă neîncetat și cum să facă tot timpul milostenie când are atâta nevoie de avuție pentru bunul mers al împărăției? Răspunsul este că asemenea gânduri sunt de la diavol; că „stă lumea înaintea lui Dumnezeu, ca o picătură de ploaie în strașina casei” (*Ibidem*, p. 168) și că „cel ce strânge avuție foarte multă, acela nu se cheamă creștin, ci să cheamă hrisolatac, adică slujitor al aurului” (*Ibidem*, p. 161-162). Principelui bun creștin Dumnezeu îi dă și puterea și mijloacele materiale pentru a-și îndeplini înaltele meniri.

După ce se dezvoltă pe tema virtuților smereniei și milosteniei, se intră în tematica modului în care trebuie cinstiți boierii și slugile care slujesc cu dreptate. Boierii mari și cinstiți sunt ca și „creștirile cele frumoase” ale „grădinii” peste care domnește monarhul. Astfel, adresându-se moștenitorului, principele-teolog scrie: „Deacă vei păzi grădina și vei fi gardul împrejurat ca zidul de piatră, cum am fost și eu, deacii ei cum cugeta să-și verse sângele și să-și puie capetele pentru mine, așa-și vor vărsa sângele și-și vor pune capetele pentru tine (...) și niciodată nu vor da spatele vrăjmașilor voștri” (*Ibidem*, p. 188-189). Monarhul înțelept nu trebuie să asculte de cei care îl îndeamnă să intre cu securea în zidirea lui Dumnezeu și în grădina Lui. El trebuie, doar, să curețe grădina de uscături dar cu „lege și judecată”. Când greșesc, slugile să fie iertate și învățate să nu mai greșească.

Când acordă ranguri boierești, monarhul să nu folosească criteriul rudeniei deoarece „cel ce va să fie domn adevărat, aceluia nu i să cade să aibă

rudenii, ci numai slugi drepte” (*Ibidem*, p. 190). În fond, nu rudele l-au uns pe monarh, ci însuși Dumnezeu, astfel încât, monarhul trebuie să fie cu dreptate pentru toți. De asemenea, nici criteriul sărăciei/bogației nu trebuie folosit în acordarea boierilor, „că mai bun îți iaste săracul cu cinste decât boierul cu ocară” (*Ibidem*, p. 191) iar demnitățile nu trebuie retrase sub impulsul de moment, ci numai după vederea și cercetarea celui ce urmează a fi demis.

Un spațiu amplu se dedică modului în care domnul trebuie să stea la masă, să mănânce și să bea întrucât trupul, după ce pofteste la mâncare și la băutură, duce fie la veselie sau la întristare, monarhul trebuie să fie cumpătat pentru că întristarea lui îi va întrista și pe ceilalți, în timp ce veselia nemăsurată îl va mânia pe Dumnezeu. Veselia monarhului să placă mai mult lui Dumnezeu decât oamenilor. La ospetele pe care trebuie să le dea, domnul să se însoțească de oameni integri și de sfetnici buni și nu de nebuni și răzvrățiți.

Cumpătat el însuși, monarhul trebuie să fie îngăduitor cu supușii. „De ți-e voia să fii unsul lui Dumnezeu, și se cade toate scopotele (melodiile – nota S.T.) și jocurile să le lași jos. Că așa se cade domnului, să-și veselească oștile; iar mintea să nu ți-o pleci cătră dănele, deaca ți-e voia să fii desăvârșit și întreg. Ci acele scopote să răsune înaintea ta și voia oștilor tale încă să o umpli, ci însă te nevoiaște să umpli și voia Dumnezeului tău, carele te-au unsu” (*Ibidem*, p. 194). Dacă monarhul trebuie să bea cu măsură, slugilor să le dea cât vor: „să cunoască mintea ta pre mințile slugilot tale, iar să nu cunoască mintea slugilor pre mintea ta” (*Ibidem*, p. 195). Cu toate acestea, domnul să aibă grijă să nu dăruiască pe nimeni la beție, „pentru că una-ți vei piarde den avuție, alta-ți vei pune nume rău”. De asemenea, numirile în funcții să nu se facă în timpul ospetelor ci dimineața, la „trezvie cu cuvinte dulci”.

Foarte importantă este și tema așezării demnitarilor la masa monarhului. Locurile lor trebuie păstrate pentru ca nu cumva, în caz că unul dintre boieri este așezat, a doua sau a treia oară, pe un loc mai prost, să „i se întristeze inima și să se scârbească”.

Diplomația și războiul sunt două teme frecvent abordate în „manualele de conducere” din epocă. Dar *Învățăturile...* lui Neagoe abordează aceste teme dintr-o perspectivă autentic creștin-ortodoxă, întreprindere deloc lesnicioasă.

Prima cerință în relația cu solii străini spune că domnul să-i cinstească la fel și pe solii care aduc vești bune și pe cei cu vești rele, pentru că toți îi vor lăuda și înălța numele. „Că domnul carele are minte nu-i trebuiește într-această lume altă avuție, făr' numai numele cel bun”. „Numele cel bun” aduce, după el, și avuție. Pe când monarhul care nu se gândește decât la avuție, sfârșește prin a-și pierde numele cel bun.

Este foarte importantă distincția pe care monarhul trebuie s-o facă între solii creștini și cei necreștini. În cazul primilor, ei trebuie întâmpinați solemn, cu mâncare, băutură și daruri, de cum intră în țară. Primirea la domn să se facă în prezența boierilor în ținută de gală iar „sfetnicii cei bătrâni” să nu se dezlipească de lângă monarh. Primirea trebuie făcută după ce, două-trei zile, solul este cazat într-o reședință destul de îndepărtată de locuința principelui. La primire, pe lângă hainele scumpe, domnul să se îmbrace, mai ales, în „dragostea și puterea lui Dumnezeu”. Mesajul solului, indiferent de natura lui, să fie ascultat și analizat cu mare atenție. Principele să-și strunească bine sentimentele, să nu le exteriorizeze. Chiar față de proprii colaboratori, domnului să se arate vesel și să le ceară să se sfătuiască, mai întâi între ei, cu privire la răspunsul care trebuie dat la mesajul solului. „Tu, fătul meu, să taci, să nu zici nimic înaintea lor, ci numai să bagi seama să vezi potrivi-se-vor sfaturile lor cu cuvintele solului, au ba” (*Ibidem*, p. 207). După ce i-a ascultat pe soli și pe demnitarii proprii, domnul să se roage cu răvnă la Dumnezeu ca să-i dea „cuvânt bun și inima trează”, „ajutor și sfat” pentru a înțelege mesajul și sfaturile și pentru a da răspunsul cel mai bun. Dacă răspunsul chiar va fi bun, domnul să nu se fâlească ci să mulțumească lui Dumnezeu, să facă danii la biserici și să-i miluiască pe săraci. Dacă soluția de răspuns a domnului nu se potrivește cu cea a boierilor, domnul să nu se trufească sau mânîeze ci, dacă toți boierii își mențin opinia, domnul să se supună.

La masa cu solul domnul trebuie să aibă mare grijă mai ales cum, ce și cât bea pentru a nu spune lucruri care îl pot face de răs în ochii solului. Nici acesta nu trebuie îndemnat la prea multă băutură, pentru a se vădi înțelepciunea gazdei.

La darea răspunsurilor, „te nevoiește să fie toate răspunsurile tale mai bune și să fie stăpânului solului ca niște săgeți, deaca le va auzi” (*Ibidem*, p. 210). Și la plecarea solului, cinstea acordată să fie aidoma cu cea de la venire.

Când a venit momentul trimiterii solului propriu, domnul să se îngrijească astfel încât darul trimis monarhului omolog să fie mai scump decât cel primit. Monarhul să înceapă prin a-l instrui el însuși pe sol întru îndeplinirea misiunii. Primul lucru care se cere diplomatului este „să iai pre Dumnezeu să-ți fie într-ajutor; (...) să te păzești cu curăția și în toate nopțile să stai pre rugă” (*Ibidem*, p. 214).

În ceea ce-i privește pe monarhii și solii necreștini, întrucât aceștia au ca minte și înțelepciune doar „mâna întinsă”, ei trebuie dăruiți din belșug, astfel menținându-se pacea cu ei. În fața solilor necredincioși și domnul și demnitarii trebuie să arate sărăcie și lipsă, cinstindu-i doar cu mâncare și băutură.

În relația cu o împărăție necreștină, superioară în putere, prima atitudine trebuie să fie articulată cu „cuvinte bune și blânde”. Dacă acestea

nu-și fac efectul, pasul următor să fie oferta bănească. „Să nu iubiți răzmirițile și războaiele, nici să vă ducă mintea să vă bateți cu dânsii. Măcar de v-ar îndemna cineva și din prietenii voștri spre vrajbă, voi să nu-i ascultați, văzând că aceia au putere mai multă decât voi” (*Ibidem*, p. 220). În caz de atac extern, din partea unei puteri superioare, domnul să nu asculte de cei care-l îndeamnă la exil. „Mai bună iaste moartea cu cinste, decât viața cu amar și cu ocară” (*Ibidem*, p. 221). Monarhul țării atacate să nu se teamă, să-L ia pe Dumnezeu ca ajutor la care să se roage cu tărie. „Dragostea lui Dumnezeu” să fie „platoșă” domnului. Boierilor să nu se arate ca fiindu-i frică ci vesel și încrezător. Să nu se teamă de înfruntarea cu mulțimea inamicilor; să nu se înconjoare cu fricoși; să aibă grijă ca feciorii boierilor și slugilor să nu fie trimiși în prima linie, ca să nu moară sau să cadă în robie, fapt care poate determina „defectarea” părinților lor. În caz că boierii și slugile îl părăsesc, monarhul să nu cumva să cadă în disperare sau hulă față de Dumnezeu, ci să ridice neconținut slavă lui Dumnezeu care, astfel, nu face decât să încerce credința domnului. Să-și adune câtă oaste mai poate, să nu încerce să fugă din țară, ci să se retragă în locuri mai ferite. „Că vrăjmașii voștri, cari vor fi venit asupra voastră, nu vor putea șădea mult în țară, ci să vor întoarce înapoi, iar pre domnul care-l vor fi adus ei îl vor lăsa acolo, făr' de oști. De acii voi să luați numele lui Hristos într-ajutor și să vă porniți asupra ei cu oaste” (*Ibidem*, p. 226). Într-o astfel de criză domnul să fie însoțit de cât mai mult din avere pentru a-și putea plăti oștenii și colaboratorii credincioși. Și în caz de victorie și în caz de înfrângere, să nu lipsească de lângă monarh o trupă de 60 de oșteni încercați care să-l apere. De asemenea, să nu cumva să uite domnul să se nevoiască în biserici pentru odihna sufletelor tuturor celor ce s-au jertfit pentru el.

*

Întrucât puterea judecătorească definește esența demnității monarhice, tema aceasta, a împărțirii dreptății, este centrală în structura *Învățăturilor*... Scrie Neagoe: „judecata două lucruri are: unul spre pagubă, iar altul spre ușurare și spre izbândă. Iar domnul carele va judeca pre dreptu, acela-i domn adevărat și unsul lui Dumnezeu și va dobândi și lumina care nu va trece niciodată. Iar domnul care nu va judeca pre dreptate și pre legea lui Dumnezeu, acela nu iaste domn, nici să va chema îndreptător și unsul lui Dumnezeu, ci va fi pierdut în periciunea cea de veci și pentru fătărmicia lui nici fața lui Dumnezeu nu o va vedea” (*Ibidem*, p. 229). Ca în toate actele esențiale ale monarhului, ruga la Dumnezeu trebuie să precedă orice judecată. Calitatea actului de justiție este esențială, întrucât, pentru domn, dreptatea pe care o administrează celor săraci și urgisiți, aici pe pământ, este exact aceeași cu care însuși domnul va fi judecat în ceruri.

În administrarea dreptății, domnul să se înconjoare de oameni competenți și experimentați. De asemenea, să aibă alături și boieri tineri pentru ca aceștia să se instruiască. Colaboratorii trebuie încurajați să nu-și ascundă părerile pentru ca domnul să nu fie atras înspre soluții greșite. Monarhul bun judecător trebuie să se vindece de trei metehne care sunt incompatibile cu actul de justiție: lenea, mânia și pripeala. „Să-ți strângi mintea cea bărbătească în cap. (...) Să nu fățărniciești celui bogat, nici iar să miluiești cu judecata pre cel sărac. (...) Să nu cumva să fiți unora dulci și altora amari, ci fiește cui să fiți judecători dreپți după lucrurile lor” (*Ibidem*, p. 230-231).

În capitolul X, autorul reia și detaliază tema milosteniei. „Cade-să domnului să miluiească pre săraci, iar nici pre slugile tale să nu le lași, nici să le uiți, ci mai vârtos să-ți miluiești slugile decât pre săraci. Căci că săracului, de nu-l vei afla să-i dai milă într-un loc, iar într-altul tu-l vei afla, și-i vei da. Sau de nu-l vei milui tu, alții-l vor milui, și tot va fi miluit. Iar sluga ta nu mai așteaptă altă milă de la nimeni, fără numai de la tine. Că ei de-ar vrea să și ceie, le iaste rușine, că să cheamă slugi domnești” (*Ibidem*, p. 237). În plus, săracul mulțumește numai o dată pentru milostenie, pe când slugile îi vor mulțumi toată viața.

Tot în sfera „milosteniei” se încadrează cinstea, dreptatea și slujbele acordate demnitarilor civili și militari, acordare care nu trebuie făcută cu fățărnicie sau cu nedreptate. Înaltele demnități să se dăruiească numai după ce candidații sunt văzuți și bine cunoscuți ca oameni. „Și de vei da cuiva cinstea pentru voia cuiva, cugetă că nu v-au adunat Dumnezeu să fiți toți domni, nici să fiți toți păstori turmei Lui, ci numai pe tine te-au ales și te-au pus să fii păstoriu turmei Sale. Deci, de nu vei fi tu harnic să cunoști turma ta și să le împarți tuturor pre dreptate, ce domn și ce păstor te vei cherna, când vei lăsa să să amestece toți în lucrurile domniei tale și să fie domn ca și tine, sau să să bage în venitul țării tale? (...) Cinstea ta, până ți-o va da Dumnezeu, tu să o ții în mâinile tale” (*Ibidem*, p. 241-242).

Pentru buna chivernisire a „milosteniei”, domnul trebuie să aibă deplinul control asupra avuției țării, astfel încât orice destinatar al daniilor să-l știe pe domn ca operator al acestei danii. Despre importanța milosteniei înțelepte și, prin aceasta, eficiente, autorul *Învățăturilor...* argumentează cu evocarea unui dialog între Aristotel și Alexandru cel Mare. Întrebat de către filosof cu ce anume a cucerit lumea, împăratul răspunde: „Întâi cu cuvânt adevăratu și stătător. A doao, cu judecata dreaptă. Iar a treia, cu mână întinsă

și îndurătoare, căci că nu am strâns o avuție ci mi-am miluit slugile și oștile” (*Ibidem*, p. 246). În ultimă instanță se subliniază că bunul monarh se proslăvește și se laudă când îi „miluiește” cu viață și cu zile pe cei care, prin păcatele și crimele lor, nu merită să trăiască.

În fond, adevăratul monarh creștin ca, de altfel, orice creștin, nu trebuie să răspundă cu rău la rău, nici să-și amintească de răul care i s-a făcut în trecut. „Vezi cât iaste de rea mânia și urgiia și pizma? Că aceste trei sunt putreziciune și stricare sufletului. Și iaste mânia ca un tată, iar urgiia ca o mamă, iar feciorul acestora iaste pizma care n-are Dumnezeu” (*Ibidem*, p. 269).

*

În loc de concluzie, să subliniem că, adesea, s-au făcut alăturări între *Învățăturile...* lui Neagoe și *Principele* lui Machiavelli, ținându-se seama de faptul că cele două texte sunt „contemporane”.

Pe fond, însă, diferențele sunt remarcabile. În timp ce *Învățăturile...*, așa cum am mai subliniat, se înscriu în cea mai pură tradiție creștină, ortodoxă și bizantină, *Principele* Secretarului Florentin deschide calea (plină de lumini și umbre) a laicizării complete a discursului despre politic. Se știe că Machiavelli nu a ignorat rolul religiei în procesul de creare și de conservare a statelor. Cum arătam în altă parte (*Știința politicului*, ed. EvriKa, 1998, p. 116): „La Machiavelli religia nu importă cu nimic vis-a-vis de adevărul sau coerența teologică sau de eficacitatea soteriologică. Importantă era doar capacitatea religiei de a menține coeziunea etnică și politică a unei comunități de a educa bunele conduite. Această religie, pentru Machiavelli, nu avea nimic de-a face cu creștinismul”.

Bibliografie:

1. *Învățăturile lui Neagoe basarab către fiul său Teodosie*. Text ales și stabilit de Florica Moșil și Dan Zamfirescu. Ed. Minerva, 1971;
2. *Învățăturile lui Neagoe basarab către fiul său Teodosie*, Ed. Litera, 1997;
3. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Fundației culturale române, 1996;
4. Șt. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Ed. Hyperion, 1992;
5. P.P. Panaitescu, „Învățăturile atribuite lui Neagoe Basarab” și „Învățăturile atribuite lui Neagoe Basarab. O reconsiderare” în *Introducere la istoria culturii românești*, Ed. Minerva, 2000;